
Г л а с н и к
Етнографског института

Српске академије наука и уметности

LII

Београд 2004

Г

Е

И

UDC 39 (05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN

OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

LII

Editor in chief:
DRAGANA RADOJIČIĆ

Editorial board:
LASTA ĐAPOVIĆ, RADOST IVANOVA, MIROSLAVA
LUKIĆ-KRSTANOVIĆ, SOFIJA MILORADOVIĆ, MILJANA RADOVANOVIC,
DRAGANA RADOJIČIĆ, GOJKO SUBOTIĆ, BOJAN ŽIKIĆ

Secretary:
MARIJA ĐOKIĆ

Accepted for publication by the reference of associate member of the SASA
Vojislav Stanovčić at the VIII session, Department of Social Sciences SASA,
October 4th 2004.

Belgrade 2004

УДК 39 (05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК

ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LII

Уредник:
ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ

Уређивачки одбор:
ЛАСТА ЂАПОВИЋ, БОЈАН ЖИКИЋ, РАДОСТ ИВАНОВА,
МИРОСЛАВА ЛУКИЋ-КРСТАНОВИЋ, СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ,
МИЉАНА РАДОВАНОВИЋ, ДРАГАНА РАДОЛИЧИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ

Секретар уредништва:
МАРИЈА ЂОКИЋ

Примљено на VIII седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној
4. октобра 2004. године на основу реферата дописног члана САНУ
Војислава Становчића

Београд 2004

Издавач:

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

Кнез Михаилова 35/III, Београд, тел. 636–804

Рецензент:

дописни члан САНУ ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

Лектор:

СОФИЈА МИЛОРАДОВИЋ

Превод на енглески:

ЈЕЛЕНА ЧВОРОВИЋ

Коректор:

МИРЈАНА РАДОВАНОВИЋ

Технички уредник:

ДАВОР ПАЛЧИЋ

Штампа:

ЧИГОЈА, Београд

Тираж:

500 примерака

Штампање финансирано из средстава Министарства науке и заштите животне средине Републике Србије.

Део радова у овом Гласнику резултат су рада на пројектима: Традиционална култура Срба — системи представа, обреда и социјалних институција (бр. 2157) и Савремена сеоска и градска култура — путеви трансформација (бр. 1868), које је у целини финансирало МНЗЖС РС.

CIP — Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

39 (05)

ГЛАСНИК Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography / уредник Драгана Радојичић. — Књ. 1, бр. 1/2 (1952)– . — Београд (Кнез Михаилова 35/III) : Етнографски институт САНУ, 1952– (Београд : Чигоја). — 24 cm

ISSN 0350–0861 = Гласник Етнографског института

COBISS.SR.–ID 15882242

САДРЖАЈ — SUMMARY

<i>Љиљана Гавриловић</i> , Етнографија виртуелне реалности	9
<i>Ljiljana Gavrilović</i> , The Ethnography of Virtual Reality	16
<i>Бојан Жижић</i> , Гест у егзотеричном контексту	17
<i>Bojan Žikić</i> , Gesture in an Exoteric Context	28
<i>Nevena Ćurčić</i> , Texts, Audiences and Relations of Power Research Paradigms in Media and Cultural Studies	29
<i>Невена Ћурчић</i> , Медијски текстови, публике и односи моћи истраживачке парадигме у студијама медија и културе	40
<i>Мирослава Малешевић</i> , Снови о будућности: како дечаци и девојчице виде своје родне улоге	43
<i>Miroslava Malešević</i> , Dreams About the Future — How Boys and Girls Perceive Gender Roles	51
<i>Мирослава Лукић Крстићановић</i> , Фолклорно стваралаштво у бирократском коду — управљање музичким догађајем	53
<i>Miroslava Lukić Krstanić</i> , Folklore in Bureaucracy Code / Running a Music Event	65
<i>Марина Симић</i> , Конструкција идентитета једног фудбалског клуба на примеру ФК Обилића	67
<i>Marina Simić</i> , Identity Construction of a Football Club on the Example of FC Obilic	80
<i>Иван Ђорђевић</i> , Улична прослава Нове године у Београду	81
<i>Ivan Djordjević</i> , Street Celebration of New Year's Eve in Belgrade	90
<i>Александар Крел</i> , Путеви трансформације традиционалних дечијих игара Срба у Товаришеву	91
<i>Aleksandar Krel</i> , Changes in Traditional Children's Games Among Serbs in Tovariševo	108

<i>Младена Прелић</i> , Крсно име (крсна слава) код Срба у Будимпешти и околини у функцији одржавања етничког идентитета	109
<i>Mladena Prelić</i> , Maintaining Ethnic Identity: Family Patron's Day Among the Serbs in Budapest and Surrounding Area	115
<i>Мирјана Павловић</i> , Матерњи језик као један од етничких симбола Срба у Темишвару	117
<i>Mirjana Pavlović</i> , Native Language as an Ethnic Symbol. Serbs in Timisoara	126
<i>Александра Павићевић</i> , Нека питања спољних миграција југословенског становништва током друге половине двадесетог века — Време за преиспитивање? —	129
<i>Aleksandra Pavićević</i> , A Few Questions Concerning Exterior Migrations of Yugoslav Population During the Second Half of the 20 th Century — A Time for Reconsideration —	136
<i>Петер Славковски</i> , Традиционална култура словачких мањина у средњој и југоисточној Европи	139
<i>Peter Slavkovski</i> , Traditional Culture of Slovakian Minorities in Central and Southeastern Europe	145
<i>Jelena Čvorović</i> , Reproductive Behavior, Ethnicity and Socio-Economic Status — A Comparison of two Serbian Gypsy Groups	147
<i>Јелена Чворовић</i> , Репродуктивно понашање, етницитет и социо-економски статус — Поређење две групе Рома	152
<i>Сања Златановић</i> , Василица и самоодређење Рома	155
<i>Sanja Zlatanović</i> , Vasilica and Self-Determination of Roma	164
<i>Милош Луковић</i> , Цинцари у Урошевцу и другим „косовским железничким варошима“ — Прилог историји Цинцара у Србији —	165
<i>Miloš Luković</i> , Tzintzars in Uroševac and Other Kosovo' Rail Centers — a contribution to the history of Tzintzars in Serbia —	185
<i>Мирко Барјактаровић</i> , Религија и насеље као чувари народносног	187
<i>Mirko Barjaktarović</i> , Religion and Settlement as Preservers of Ethnicity	197
<i>Никола Пантелић</i> , Градска породица и традиција осамдесетих година XX века	199
<i>Nikola Pantelić</i> , Urban Family and Tradition in the 1980's	204
<i>Ивица Тодоровић</i> , Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије — митска бића Тамнаве	205
<i>Ivica Todorović</i> , Mythical Creatures of the Tamnava Region: A Basic Mythological Code in the Serbian Folk Religion	225
<i>Бојан Јовановић</i> , Вампир као метафора	227
<i>Bojan Jovanović</i> , Vampire as a Metaphor	233

<i>Гордана Благојевић</i> , Прилог проучавању вампира у Срба или лужничке приче о вампиру	235
<i>Gordana Blagojević</i> , A Contribution to the Vampire Studies Among Serbs or Vampire Stories From Luznica	242
<i>Ласџа Бајковић</i> , Највећа жртва — Жртвовање сопственог детета као мотив у словенској народној књижевности	243
<i>Lasta Djapović</i> , The Main Sacrifice — Sacrificing own children in Slavic folk literature	255
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Временско одређење празника и годишњих обичаја у подавалским селима	257
<i>Milina Ivanović-Barišić</i> , Temporal Settling of Holidays and Annual Customs in Villages at the Foot of the Avala Mountain	266
<i>Зоран Гудовић</i> , Неке архаичне црте у друштвеном животу Брскућана (Етнографске забелешке)	267
<i>Zoran Gudović</i> , Some Archaic Traits in Social Life of Brskuceans (Ethnographical Notes)	280
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Одлике родбинске терминологије у врањском крају . . .	283
<i>Jadranka Djordjević</i> , Kinship Terms in the District of Vranje	293
<i>Десанка Николић</i> , Шаљиве ерске приче из ариљског краја	295
<i>Desanka Nikolić</i> , Humorous “Era” Stories from the Arilje Region	300
<i>Драгана Радојичић</i> , Санитарни кордон	301
<i>Dragana Radojičić</i> , Sanitary Cordon	310
<i>Мирослав Свирчевић</i> , Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва	311
<i>Miroslav Svirčević</i> , Migrations in Serbia During the 18 th Century and Patriarchal Society Institutions	326
<i>Јадранка Ђорђевић</i> , Преглед словеначких часописа из етнологије (2000–2003)	327
<i>Биљана Миленковић Вуковић</i> , Библиографија проф. др Ђурђице Петровић — 1. део (1927–2003)	335

Прикази

<i>Софија Милорадовић</i> , Невенка Миловановић, Доња Муџница. Варош међу селима, Параћин 2003, 505 стр.	357
<i>Милина Ивановић-Баришић</i> , Радоје Д. Цветић, Пиносава — подавалско насеље, Београд 2003, Библиотека <i>Хроника села</i> , с. 1–351.	358
<i>Душан Дрљача</i> , Етнологија у часопису шабачког Музеја — Годишњак Народног музеја у Шапцу, бројеви 1, 2 и 3 (2000, 2001. и 2002) . .	360

In memoriam

Бојан Жикић, Проф. др Душан Бандић (1939–2004) 363

Сећање

Никола Панџелић, Ранко Финдрик (1922–2004) — Неимар музеја „Старо село“ у Сирогојну 365

Аутори у Гласнику ЕИ САНУ ЛП 369

Упутство ауторима 371

Драгана РАДОЈИЧИЋ
Етнoгpафски институт САНУ, Београд

УДК 614(497.16) „17“
Оригинални научни рад

САНИТАРНИ КОРДОН

Неизоставни чинилац развоја једне средине свакако је здравствена култура. Установе, мере и прописи, који су примењивани у циљу спречавања и ширења заразних болести у Боки Которској током XVIII века, чине садржај овога рада. Служећи се првенствено расположивом архивском грађом, било је могуће сазнати нешто више о санитарним установама, лазаретима, здравственим колегијима, те њиховом функционисању у циљу заштите здравља становника и спречавања ширења куге и других зараза, о карантину, контумацији људи и роба.

Кључне речи: здравствена култура, јадранска обала у XVIII веку, санитарне мере и прописи, заразне болести, сузбијање епидемија.

Развој здравства и здравствене културе у тесној је вези са целокупним привредним и политичким односима Боке Которске и Венеције током XVIII века. Венеција је у том периоду за свој основни циљ имала одржавање и развој трговине на турским тржиштима, а геополитички и економски интереси односили су се на Средњи исток и „Голф“ (јадранска обала).¹

Ова тема, због ширег значаја који јој припада у сагледавању целокупног развоја једне средине, заслужила је далеко већу пажњу и простор него што их може пружити овај рад. Богатство и садржај архивске грађе из приморских архива (Котор/Херцег Нови), уз спорадичне радове објављене у научној периодици, пружили су спознају о различитим сегментима из области здравствене културе Боке Которске у време млетачке власти. Из обиља расположивог, проучаваног, као и необјављеног материјала покушали смо да представимо само неке сегменте здравствене организације на основу архивске грађе из XVIII века.²

Историјско-политичке и друштвено-културне прилике биле су у повратној спрези са развојем здравства. Архивски извори — који говоре о трговини и трговачким односима — учвршћују нас у уверењу да је од развоја здравствене културе и њених организација зависео и привредни развој регије.

---

¹ Г. Станојевић, *Новска скела у XVIII веку*, Споменик САНУ, СХХVII, Београд 1986, 85.

² Аутори који су се до сада бавили овом проблематиком: С. Мијушковић, М. С. Милошевић, Р. Катић, С. Ђорђевић, В. Вичевић, Г. Станојевић, И. Синдик, Ј. Кујачић, Ђ. Орлић, П. Шеровић, Д. Радојичић и други; коришћена је архивска грађа архивског фонда *Политичко-ујравни млетачки архив* (1687–1797), која се чува у Архивском одељењу — Херцег Нови.

У Боки Которској је било развијено поморство и пре времена о коме овде говоримо, а успон поморске трговине био је у директној зависности од степена развоја здравствених институција. Оне су, поред примарне улоге, имале и задатак да гарантују унапређење ове делатности. Међу највећим непријатељима поморства и помораца, те целокупног становништва, свакако су биле заразне болести.

Куга и пегавац пустошили су многе крајеве; епидемије су односиле више људских жртава него многи ратови и друге недаће, а имале су фаталне исходе — поготово за крајеве поред главних комуникација.³

Тадашња медицина није познавала заразне клице ни принцип ширења епидемија, па је владало мишљење да кугу изазива „покварен ваздух“. Сматрало се да се бежањем у планинске крајеве може избећи куга, која се на овај начин само више преносила. Епидемијама су погодовали јако лоши хигијенски услови у средњовековним градовима, пуним нечистоће и непријатног задаха. Таква насеља збијеног типа била су легла зараза и погодовала су ширењу куге и других инфекција.⁴

Страх од ширења заразних болести који је био присутан, терао је становнике ових простора да лазарете (здравствене установе) у почетку граде што даље од градских језгара, да би усавршавањем превентивних мера и развојем медицине, уз то мотивисани економском добити, ове установе биле дислоциране у близину трговачких центара уз обалу, чиме су се битно олакшавали поступци везани за контумацију и карантин.

Санитарном мером карантина спречаван је контакт између оболелих, односно заражених, као и сумњивих на заразу, за одређено време. Карантин се примењивао за животиње и робе, ради заустављања ширења заразе.

Каранџиен или *каранџин* име добија од речи *quaranta* — „40 дана“, колико се у средњовековној медицини сматрало да је потребно да протекне од инкубације до појаве болести, а у поморству се карантином назива одвајање брода, посаде, путника и терета који долазе из заражене луке или из оне за коју се сумња да је заражена.⁵

Млетачка република је располагала модерним здравственим апаратом, најсавременијим у Европи тога времена, а служила се средствима која се могу примењивати и у данашњим епидемиолошким условима.

Магистрат за здравство (*Magistrato alla Sanita*) у Венецији био је у сталном контакту са свим здравственим установама на територији Млетачке републике.

Да би читава здравствена служба складно и добро деловала, била је потребна добра организација са широко распрострањеним органима управљања и руковођења, који су будно пратили сва кретања на простору Млетачке републике и њеног ширег окружења, са којег су трговачким путевима стизале разне робе и људство. Санитет у Боки Которској био је део санитета у Венецији.

Провидур Котора, Марко Гверини, добио је 1739. године писмо од Магистрата за здравство из Венеције, у коме је писало да је са задовољством примљена вест о његовом ступању на дужност и изражено очекивање да ће под његовим надзором санитетска служба бити унапређена.⁶

³ Р. Катић, *О мерама за сузбијање епидемија у Црногорском приморју у периоду од XV–XVIII века*, Историјски записи, 1–2, Титоград 1958, 65.

⁴ Р. Катић, *н. д.*, 66.

⁵ М. Ш. Милошевић, *Лазарети на црногорском приморју*, Годишњак Поморског музеја Котор VIII, Котор 1959, 57.

⁶ Архив Херцег Новог, архивски фонд *Политичко-управног млетачког архива* (даље АХ ПУМА), Ф. 130, 176.

Поред осталих активности, посебан значај придаван је добро организованом и развијеној обавештајној мрежи, која је прикупљала податке о стању и кретању епидемија. У сфери поморских активности посебан значај придаван је издавању прогласа, наредби, а редовно су прописиване мере у циљу заштите од заразних болести. Због скучености простора којим овај рад располаже, овом приликом нисмо у могућности да наведемо многобројна документа која се односе на обавештајну мрежу. Стога наводимо само неке примере. Заразна болест појавила се у Доброти 13. фебруара 1690. године, о чему јавља извесни Лоренцо Контарини и упозорава да становници путују са обичним пасошем без санитарног листа. Исти јавља санитарним властима да се заразна болест појавила у селу Пријевору и у околини Дубровника, а узгред и о мерама које паша херцеговачки спрема у намери да окупира Гацко.⁷ Из 1689. године има више извештаја који говоре о појави заразе — куге. Тако харамбаша Сава јавља да се у Требињу и Љубомиру појавила зараза и да је од исте умрло око 180 особа, а зараза се појавила и на границама са Албанијом. Извештава се и о појави куге у Скадру, као и о предузимању мера да се зараза не прошири.⁸

Од оснивања је здравствени колегиј у Котору у свом саставу имао три редовна члана (провизори) и — по потреби — два ванредна члана или више њих, „*aggiunti alla sanita*“. Њихов избор обављан је сваке године на Ђурђевдан, из редова пунолетних которских племића.⁹

Када је крајем XVII века Венеција заузела Херцег Нови од Турака, морала је из основа отпочети са формирањем и организацијом здравствене службе.

Из истог периода је и Корнеров извештај и захтев који је он 15. октобра 1687. године упутио за Венецију. Корнер каже да је у ове крајеве неопходно што пре упутити лекара, хирурга и апотекара, а непостојање здравствене установе (лазарета) га је присилило да око 300 болесника и реконвалесцената пребаци за Сплит.¹⁰

Здравствени колегиј (*Proveditore della Sanita*) је деловао у Котору од 1434. године, док је у Херцег Новом, са подизањем новог и савременог лазарета у Мељинама 1730. године, био формиран здравствени колегиј при канцеларији млетачког провидура у граду.

Док су у Котору два лазарета радила још од друге половине XV века (пре Сплита и Дубровника), у Херцег Новом је први отпочео са радом на Топлој 1701. године. Због лоших услова који су у њему владали престао је са радом, а други, већи и савременији, изграђен је у Мељинама 1730/31. године (*лазарет* је реч која долази од човека по имену Лазар, губавог просјака из Библије).¹¹

Одлуком генералног провидура, за Далмацију и Боку Которску је од 1. јуна 1735. године био основан стални здравствени колегиј у Херцег Новом. Деловање и рад овог колегија прецизно су прописани у правилнику од 12 тачака, које су се односиле на прописе везане за његову организацију, надлежности и административно пословање. Начин његове делатности, односи са старијим здравственим властима и потчињеним му лазаретима, били су посебно регулисани.¹²

⁷ АХ ПУМА, Ф. 7, 291–299.

⁸ АХ ПУМА, Ф. 7, 6, 51, 453, 457, 538, 535.

⁹ С. Мијушковић, *Оснивање и дјеловање поморско здравствених установа у Боки Которској*, Историјски записи 2, Титоград 1963, 275.

¹⁰ С. Мусић, *Извештаји генералног провидура Далмације и Албаније Корнера о заузимању Херцег Новог 1687. године*, Херцег Нови 1988, 100, 199.

¹¹ Д. Радојичић, *Крајина новска у судару свјетлова*, Београд 1994, 215, 216.

¹² С. Мијушковић, *Херцеговски лазарет и здравствени колегиј*, Бока 4, Херцег Нови 1972, 10.

Поред своје примарне улоге, то јест спречавања ширења заразних болести, лазарети су имали и привредни значај. Раскужена роба и стока често се продавала на лицу места, односно у самом лазарету. Власти — руковођене економским интересима — подизале су лазарете на прилазним путевима, у близини трговачких центара и лука.

Управни апарат лазарета чинили су: *џриор* који се налазио на челу, те два стражара — *гвардиани* (*guardiani di sanita*) и два радника — *бастаца* (*bastazza*). Ба-стаци — носачи преносили су трговачку робу, бринули се о одећи и личном пртљагу контумаца, који су по потреби и раскуживали; они су пролазили кроз специјалну обуку. На основу расположивих архивских вести уочљиво је да су сви они по националности били Италијани.¹³

Здравствена превентива је током XVIII века у континуитету деловала и укључивала је готово целокупно становништво, посебно оно које је било насељено у пограничним местима.

Провидур П. Анђело одређује 1732. године попа Ђура Лазаревића, као одличног познаваоца краја, да извештава о кретањима заразне болести која се појавила у Босни и Херцеговини.¹⁴ Године 1743. провидур из Херцег Новог захваљује се Николи Кецовићу, сердару из Мојдежа, на достављеним вестима о зарази која се појавила на турској територији.¹⁵ Прогласи су издавани често, увек у циљу предострожности; били су превентивна мера којом се строго контролисала граница са суседима, одакле је претила зараза. Херцеговски провидур издао је проглас о предузетим мерама предострожности због појаве заразне болести у Дубровнику 1742. године, а исте године издаје и проглас којим се забрањује додир са становницима из Босне и Херцеговине, јер се појавила „инфлуенца“. Године 1749. стиже проглас из Венеције о предузимању потребних мера да би се спречило ширење заразе која се појавила на неким берберским бродовима у Средоземљу.¹⁶

Примат једне санитетске институције над другом зависио је и од политике млетачких власти, тако да од оснивања (1701. године) први лазарет у Херцег Новом има предност у односу на которски, што је било најуочљивије код рада и деловања поморских инспекција. Издаване су наредбе којима се забрањивало издржавање контумације бродова у било којем месту Далмације, изузев у лазаретима Сплита и Херцег Новог. Млетачке власти су биле убеђене да је херцеговска лука нов трговачки центар пред којим је економски просперитет. Стога су јој посвећивале посебну пажњу, те не чуди што је которски здравствени колегиј и лазарет лишен многих здравствених обавеза, што се директно одразило и на економски пад града. Бродови који су стизали у Котор били су праћени од стране санитетских стражара из Херцег Новог, а надлежност которског здравственог колегија била је сведена на преглед путних и здравствених исправа, које су претходно биле подвргнуте херцеговском здравственом колегију.¹⁷

Стизале су и наредбе попут оне којом се стриктно одређивало да сви бродови који долазе из Леванта морају да се подвргну контумацији у херцеговском лазарету.¹⁸

¹³ Д. Радојичић, *н. д.*, 219.

¹⁴ АХ ПУМА, Ф. 110, 18.

¹⁵ АХ ПУМА, Ф. 146, 341.

¹⁶ АХ ПУМА, Ф. 142, 77, 87; Ф. 149, 403–404.

¹⁷ С. Мијушковић, *Херцеговски лазарети и здравствени колегиј*, 7–9.

¹⁸ АХ ПУМА, Ф. 214, 78 из 1701. г.

Највише је архивских докумената који се односе на потврде које су бродови и посада добијали по истеку контумације. Тако је 28. септембра 1705. године, одлуком провидура Гверинија, по извршеној контумацији пуштен патрун Никола Замбела из Пераста. Те године могуће је пратити документа исте садржине, са именима више од 60 патруна из Пераста, Столива, Котора, Истре, Грбља, Херцег Новог, Венеције, који су отпуштени након обавезног издржавања карантина.¹⁹

Магистрат за здравство прописивао је да свако лице које долази из једног места у друго мора бити снабдевано уверењем санитетског одбора — да у месту из кога долази не влада куга, а лица која су долазила са друге територије — задржавана су и подвргавана карантину. Становницима пограничних области, у случајевима када се у њиховом суседству појавила куга или нека друга заразна болест, није дозвољавано да приступе на територију Млетачке републике.

Сви бродови су морали бити снабдевени здравственим листама. Ове листе су биле категорисане на следећи начин:

- 1) *Несумњиви (di patente libera)* — ако у подручју одакле долази брод не само да владају услови за које се може сматрати да су без сумње здрави него је потребна службена изјава од стране надлежних форума да у том месту и околини влада савршено здравствено стање.
- 2) *Сумњиви, и то:*
  - а) *чисти (di patente netta)* — ако здравственим листом буде потврђено да се ниједан случај сумњиве болести није десио за 21 дан, а који је претходио доласку брода;
  - б) *нечисти (di patente brutta)* — ако је у месту или околини зараза владала за време доласка брода или за последњих 21 дан;
  - в) *оштићено нечисти (di patente brutta aggravata)* — ако на броду постоји или је постојала зараза за последњих 21 дан, а која није сасвим нестала пре доласка брода.

Роба се такође категорисала у четири скупине, и то као:

- 1) *врло сумњива (sommamente sospetta)*: отпаци било које врсте, употребљена одећа и сумњиве ствари чије порекло није потпуно познато, сви предмети који потичу од особа умрлих на подручју Истока и сва одећа и предмети особа које су оболеле или умрле од куге;
- 2) *сумњива (sospetta)*: сирова и прерађена конопља, лан, кудеља, памук, вуна, свила, животињска длака, перје, папир, књиге, папирни новац, обвезнице и други вредносни папири, ћилими, рогови и папци са преосталом длаком, свежа и штављена кожа, обућа, вреће, празне и пуне мешине, заклана стока, дивљач и перад, мумије, балсамоване животиње итд.;
- 3) *мање сумњива (meno sospetta)*: сва роба потребна за службу брода, тј. једра, конопци, вреће, шпак, кожа, ћилими, столњаци, мешине пуне уља, меда, катрана, лоја итд.;
- 4) *несумњива (non sospetta)*: со, киселина, лужине, прах, сода, стакло, руде, жељезо, бакар, земљане и ковинске боје, сушено воће, дроге, шећер, гума, катран, дуван, уље, маст, вино, жито, брашно, кафа, какао, папир, угаљ, грађевинско дрво, смоле, све течности, вода, алкохол, оцат, у контумацу заклана стока, те њено охлађено сухо и усолјено месо, риба, шкољке итд.²⁰

¹⁹ Прегледали смо нешто више од 20 архивских фасцикли *Полиитичко-управног млетачког архива*, које се односе искључиво на извршење контумације.

²⁰ М. Ш. Милошевић, *н. д.*, 65.

Појава куге приморавала је здравствене власти да будно мотре на бродове који су долазили из заражених лука, забрањујући им пристајање у лукама на територији Републике. Тако је 30. новембра 1691. године била послата једна лађа да брани улазак бродова из албанских лука, јер је зараза беснела у целој Албанији.²¹

Када би зараза прошла, или сумња на њу била отклоњена, Магистрат за здравство у Венецији доносио је прогласе о слободи кретања бродова.²²

Бродови са посадом и теретом били су обавезни да издржавају карантин без истоваривања робе и морнара на копно — у епидемиолошки строгим условима.

Ванредни провидур из Херцег Новог донео је 1739. године одлуку да свако лице и сваки брод који нису издржали карантин на територији Боке Которске морају поново да га издрже. За важеће нису узимане потврде о издржавању карантина које су донете из Дубровника, те се контумација морала поново издржати у месту доласка.

Прикупљање података о кретању заразних болести, не само на матичној територији већ и из удаљених региона, било је — поред старања о ригорозном спровођењу санитарских прописа на територији приморских градова — најважније за адекватан рад здравственог колегија, чиме је омогућавано благовремено издавање наредби у циљу спречавања ширења заразних болести.

Здравствени колегиј су млетачки конзули редовно обавештавали о придржавању санитарских прописа од стране бродова са територије Републике.

У тој организацији су веома интензивно учествовали поморци, који су из својих обавештајних кругова долазили до података о стању и кретању епидемија у сфери њихових поморских активности, тако да је Магистрату за здравство било омогућено доношење наредби, прописа и мера ради предострожности. Патруни бродова су редовно саслушавани и из њихових изјава сазнајемо коју су робу превозили, из којих су лука долазили, у ком су лазарету тражили да издржавају карантин, или о санитарним чуварима који су им додељивани као пратња.²³

Издвојили смо само неке примере: налог издат 1797. године санитарном чувару да извиди има ли на фрегати патруна Константина Ђурђевића из Топле робе подложне контумацији; налог издат 1723. године санитарном чувару да прати на пут у Бар Антуна Ђоновића и његова два морнара, који су се тамо упутили ради неких трговачких послова, те његова изјава по повратку; наређење дато санитарном чувару да, уз строго придржавање санитарних прописа, прати у Албанију (Драч) патруна Антуна Петровића из Пераста.²⁴

Између Котора и Цариграда саобраћали су курири који су носили поверљиву пошту млетачком конзулу у Цариграду, а повратно од њега доносили извештаје који су, поред политичког садржаја, пружали информације о здравственој ситуацији у том граду. Обично су саобраћала четири курира. За обављени посао добијали су новчану надокнаду и бирани су најчешће из редова локалног становништва.²⁵

²¹ Р. Катић, *н. д.*, 77.

²² Издати су прогласи о слободи кретања бродова из Албаније након престанка заразе; АХ ПУМА, Ф. 180, 32, 34.

²³ АХ ПУМА, Ф. 25, 187, 134, 140, 142 итд.

²⁴ АХ ПУМА, Ф. 25, 180; АХ ПУМА, Ф. 92, 20–21, 35.

²⁵ Р. Катић, *О мерама за сузбијање епидемија у Црногорском приморју у периоду од XV–XVIII века*, Историјски записи, 1–2, Титоград 1958, 69–74.

Здравствени кордони су одиграли веома велику улогу у циљу спречавања продора заразних болести на простор Боке Которске у XVIII веку, а посебан значај припадао је обавештењима која су пристизала од стране локалног становништва. Зато је ова област била током проучаваног периода поштеђена од епидемија куге, док је — рецимо — у Дубровнику било забележено на десетине епидемија са фаталним исходом.

Заштитне мере односиле су се и на постављање стражарских места на пограничним прелазима, а становници насељени дуж граница били су обавезни да прате кретања у суседству. Дуж херцеговске ривијере 1740. године било је постављено девет стражарских места на спољном делу обале и 60 стражара на 15 стражарских места дуж копнене границе, а све ради спречавања потајних искрцавања и улазака људства и роба.²⁶

Провидур у Херцег Новом издао је 1723. године наредбу о чувању сувоземне границе због појаве заразе у суседству, као и проглас о забрани трговине са Пријепољем, Пљевљима и Требињем због појаве заразних болести у тим крајевима, а — из истих разлога — били су обустављени саобраћај и трговина са Албанијом и Баром.²⁷

Водило се рачуна да информатори буду истакнутији сеоски главари и људи из локалне општинске управе. У годинама када је куга узимала свој данак у околним турским крајевима, забрањиван је било какав увоз и извоз роба и комуницирање међу становништвом. Одлуку је доносио Магистрат за здравство у Венецији, који је по потреби издавао наредбе, прогласе и прописивао мере заштите.

Поред редовних обавеза које је имао колегиј за здравство, као нпр. обавезе да региструје долазак и одлазак брода, издаје и контролише здравствене листе, бележи сваки покрет који је могао бити од интереса за заштиту становништва од зараза које су претиле, било са копна било са мора, интервенисао је и превентивно, па је велику пажњу посвећивао праћењу правилног издржавања карантина бродова — контролишући посаду и терет.

Путници су били обавезно саслушавани по уласку у луку и о томе је вођен записник. Драгоцене су биле информације попут оне о појави куге у Санџаку 12. фебруара 1706. године, добијене од Руја Марковића из Топле, а по његовом повратку из Гацка. Након саслушања трговца Антуна Кола из Скадра, који је путовао преко Црне Горе и Котора, сазнаје се да заразе у овим крајевима нема; он је изразио жељу да контумацију издржава у херцеговском лазарету.²⁸

У прогласу из 1733. године, под тачком 9 пише: „Посада брода који стиже у залив не смије се мјешати са мјесним становништвом без посебне дозволе санитарне инспекције, а исто тако без дозволе се не смије искрцавати приспјела роба.“²⁹

Има и примера из којих се види да су поморци настојали да избегну строге прописе карантина. Приор лазарета из Херцег Новог, Теодор Марио Бон, 1747. године пише провидуру у граду да је неопходно пронаћи један турски брод који је побегао испод зидина лазарета, а 1755. године Антун Дардеа из Роса јавља провидуру у Херцег Новом да је из Љеса (Албанија) стигао Раис Ахмет са својом тарта-

²⁶ Д. Радојичић, *н. д.*, 230, 231.

²⁷ АХ ПУМА, Ф. 78, 5, 7, 39, 42.

²⁸ АХ ПУМА, Ф. 25, 165, 124.

²⁹ Д. Радојичић, *н. д.*, 222.

ном пуном вуне и конопа, и да се без дозволе и пратње усидрио под лазарет у Херцег Новом.³⁰

Прописи везани за санитарске мере у поморству веома су тешко падали на шим поморцима, који су се неретко трудили да их избегну, а ухваћени прекршиоци су били кажњавани. Губитак новца у трговини због дугог задржавања у карантину, неретко и лоши услови живота у лазаретима, били су узроци због којих су поморци/трговци настојали да избегну санитарне прописе.

Андрија Буровић обратио се молбом надлежним санитарним властима да му због послова смање рок издржавања контумације.³¹

Против патруна Симеона Замбеле покренут је 5. децембра 1712. године судски поступак због прекршаја санитарских прописа и бекства.³²

Патрун Марко Баловић и Вицко Матошевић из Пераста кажњени су 1719. године због непридржавања санитарних прописа.³³

Провидуру у Херцег Новом упућено је 18. августа 1779. године писмо из Венеције, у коме стоји да су Антун Гамбера из Прчња, капетан Лука Каменаровић и Магија Ђуровић фалсификовали санитарска документа.³⁴

Приор лазарета у Херцег Новом јавља провидуру да су дана 28. августа 1786. године побегла два лица која су вршила контумацију. Они су се попели на кров зграде и спустили се конопцем који су направили од телеће коже.³⁵

Сигурно ово није била усамљена појава, јер је ванредни провидур у Котору 30. децембра 1774. године издао наредбу да се лазарету додели 12 војника као појачање страже, ради спречавања бежања лица која се због контумације налазе у лазарету.³⁶

Број стражара у лазарету повећавао се и због великог броја путника који су сваког дана придолазили у њега, како стоји у документу од 22. маја 1788. године. У циљу спречавања санитарних неприлика, екстрапровидур млетачки из Албаније издао је 23. маја 1769. године наредбу да се сва вуна са једног брода који је дошао из Скадра истовари у лазарет — у присуству 16 војника, 1 наредника, 1 каплара и 1 официра. Тражена лица се очито нису одазвала наредби, те исти захтева да му се доставе имена оних који се нису одазвали служби у лазарету. Вредност робе у лазарету је такође бивала разлог повећања броја стражара. Наиме, 8. новембра 1781. године приор лазарета у Херцег Новом, Анђело Стефано Маркони, пише херцеговском провидуру, Зан Батисти Корнеру, да му је санитарни магистрат у Венецији доделио 16 војника за спољну и унутрашњу службу чувања лазарета, јер постојећи број од 2 до 3 војника није довољан. С обзиром на то да се у лазарету налази роба у вредности од око 3.000 цекина, није искључена могућност пљачке од стране особа које долазе у лазарет, а које су обично наоружане, те постоји бојазан од дрских и смионих Ришњана.³⁷

Од посебног значаја је била незаобилазна процедура раскуживања, која је коришћена као здравствена превентива, а вршена је у лазаретима и строго спрово-

³⁰ АХ ПУМА, Ф. 164, 95; Ф. 191, 12.

³¹ АХ ПУМА, Ф. 278, 206–207, 28. мај 1785. г.

³² АХ ПУМА, Ф. 42, 91, 125–168.

³³ АХ ПУМА, Ф. 70, 277–279.

³⁴ АХ ПУМА, Ф. 27, 6–8.

³⁵ Д. Радојичић, *н. д.*, 223.

³⁶ *Истио*, 223.

³⁷ АХ ПУМА, Ф. 231, 269, 292; Ф. 231, 289; Ф. 258, 279–197.

ђена. Трговцима Глигору Павковићу, Матији Мирковићу и конту Војину Кнежевићу, становницима Топле, било је 1747. године забрањено да утоваре вуну на своје бродове, јер није била прописно раскужена.³⁸

Роба се раскуживала проветравањем и димљењем хлорним плином или паром, а просторије су се димиле гасом, најчешће плином који је добијен паљењем сумпора на памучној тканини, 24 сата након проветравања.

У сврху раскуживања користили су се: со, оцат, дим, ватра, тамјан, бобице смреке. Вода и со користили су се за испирање дивље и домаће перади, свих четвороножаца, јаја, воска и метала. Посебно се раскуживало свињско месо уз употребу ватре.

За писане пошиљке користио се дим, а посебне мере заштите предузимане су код најчешћих преносилаца заразе: свиле, вуне, конца. Житарице су се раскуживале помоћу дрвених цеви у којима су се налазили ексери причвршћени са супротне стране. Када би житарице пролазиле кроз ове цеви, сва нечистоћа задржавала се на врховима ексера.

За време заразе, или када је постојала опасност од исте, забрањивао се увоз ових производа.³⁹

За од заразе сумњиве или оболеле на броду тражила се дозвола ради њиховог смештаја у лазарету. Патрун Мато Драшковић, који је стигао из Бојане, упутио је 1749. године молбу санитарним властима да му се дозволи искрцај оболелих морнара са брода у лазарет.⁴⁰

Смртни случајеви од заразних болести нису се могли избећи, а дешавали су се и поред свих предострожности на бродовима и у лазарету. Када би на броду умро морнар, санитарне власти су предузимале потребне мере, а колегиј за здравство је доносио одлуку да се умрли сахрани међу зидине лазарета или на неко друго, за тај случај одређено место (обично се бирало неко напуштено сеоско гробље). По потреби, херцеговски лекари (физик и хирург) су обилазили и лечили болеснике у лазарету, а у случају смрти морали су подносити извештај којим се констатовала смрт, као и опис узрока због којег је наступила.

У августу 1766. године карантин су издржавала четири војника. Приор је констатовао да су они оболели и да имају повишену температуру, и захтевао је да их прегледа јавни лекар. Дозволу за наведено, као и за удовољење молби која је упућена од стране официра који су се жалили да су војници слабо снабдевени двопеком, те моле дозволу да својом барком оду у луку по двопек, што је подразумевало строг санитарни надзор и опрезност, упутили су ванредном провидуру који је требало да изда наређења, а приор лазарета да поступи по наредби и спроведе је. Међутим, у септембру месецу је један од војника (Симо Милошевић) преминуо, а два месеца касније у лазарету су забележена још два смртна случаја, и то — један старији војник и беба од девет месеци, пристигла са Крфа.⁴¹

Мобилизација целокупног становништва, посебно помораца и трговаца, како са копна тако и са мора, одиграла је у XVIII веку пресудну улогу у стварању санитарног кордона, са циљем спречавања продора заразних болести у Боку Которску. Опасност по живот становника, коју су са собом увек доносиле заразне боле-

³⁸ Д. Радојичић, *н. д.*, 224.

³⁹ *Истио*, 224.

⁴⁰ АХ ПУМА, Ф. 160, 570.

⁴¹ В. Вичевић, *Активности херцеговског лазарета и здравственог колегија 1766. године*, часопис Бока 13–14, Херцег Нови 1982, 177.

сти, подстакла је Млетачку републику да осмисли, организује и строгим правилима спроведе — од највиших до најнижих инстанци — на целом свом простору санитарни систем рада, који је био најважнији део целине здравствене организације, примењив и у данашњем времену у најразвијенијим срединама. По свему судећи, здравствена култура у Боки Которској била је на завидном нивоу за оно време.

Dragana RADOJIĆ

SANITARY CORDON

Key words: health culture, Adriatic Coast, 18th century, sanitary regulations, infectious diseases, epidemic prevention.

One of the primary goals of the Venetians in the 18th century was to maintain trade with Turkish markets; economic and political interests stretched out to the Middle East and the „Gulf“ (the Adriatic Sea). The developments of health institutions, sanitary measures, epidemic diseases and epidemic prevention are closely connected with the development of maritime affairs, sea-borne trade and economic development in general. Even before the 18th century, the Boka Kotorska Bay developed maritime affairs, preconditioned by the existence and development of health institutions. The goals of the latter were to promote a health culture and to assure free development of naval and trade activities. Infectious diseases were the main risk posed to mariners and maritime affairs; therefore, a number of legal activities were applied in order to prevent epidemics and protect the local population. Based on the rich archival materials, this paper attempts to discuss the work of health committees, quarantine hospitals (for people and merchandise), and regulations and measures administrated by the Health Civic Authorities of Venice in order to prevent epidemics and to include the total population in the process of the health culture.